

Danuta OPACKA-WALASEK

Czytając Herberta

Katowice 2001

Wdrażanie kolejnych etapów reformy szkolnictwa oraz przygotowania do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej stawiają przed polonistami nowe wyzwania. Niezwykle istotnym zadaniem bowiem okazuje się nie tylko kształcenie sprawności odbioru tekstów literackich, ale także ukazywanie miejsca, roli i znaczenia kultury narodowej w obrębie kultury europejskiej. W kształtowaniu nowego sposobu myślenia o literaturze polskiej w szkole może pomóc książka Danuty Opackiej-Walasek zatytułowana *Czytając Herberta* (Katowice 2001). Otwiera ją następujące zdanie: „Faktu tego, że twórczość Zbigniewa Herberta jest jednym z najważniejszych zjawisk współczesnej kultury polskiej i – szerzej – europejskiej, dowodzić nie trzeba.” Wstęp, podkreślający ponadnarodowy i ponadpokoleniowy wymiar poezji autora *Pana Cogito*, nie pełni (w tym wypadku) tylko funkcji retorycznej, lecz także wyraźnie sygnalizuje charakter tego nowego opracowania. Adresatami publikacji bowiem są nie tylko czytelnicy polscy i nie tylko ci odbiorcy, dla których wiersze Herberta były głosem ich pokolenia. Książka Danuty Opackiej-Walasek ukazała się w „Bibliotece Interpretacji” firmowanej przez Letnią Szkołę Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego. Redagowana przez Romualda Cudaka i Jolantę Tambor seria gromadzi omówienia twórczości wybitnych poetów polskich, przygotowywane przede wszystkim z myślą o obcokrajowcach uczących się polskiego i zainteresowanych naszą kulturą. W związku z tym książki, których autorami są pracownicy Uniwersytetu Śląskiego, mają charakterystyczną formułę. Każdy tom zawiera wstęp (prezentujący sylwetkę poety i najważniejsze zagadnienia związane z jego twórczością) oraz opatrzone wyjaśnieniami wybór wierszy. W omówieniach wyjątkowo rozbudowane zostały objaśnienia językowo-stylistyczne. Te uwagi mogą wydawać się zbędne pol-

skiemu odbiorcy, jednakże pozwalają one nie tylko lepiej zrozumieć wiersze cudzoziemcom, ale także pomagają głębiej wniknąć w specyfikę języka poetyckiego. Każdy tom zaopatrzony został również w komentarze do poszczególnych utworów, sugestie interpretacyjne i bogatą bibliografię. Dzięki temu książki „Biblioteki Interpretacji” mogą być przydatne uczniom, nauczycielom i studentom. Ich zaletą jest to, że autorzy nie narzucają gotowych odczytań, lecz podają wskazówki, które przydadzą się przy indywidualnej interpretacji. Opracowania nie wyręczają więc czytelników, lecz im pomagają w samodzielnej lekturze, są przewodnikami po poezji współczesnej. Dotychczas w tej serii ukazały się następujące tomy: Dariusza Pawelca *Czytając Barańczaka* (Katowice 1995), Józefa Olejniczaka *Czytając Miłosza* (Katowice 1997), Romualda Cudaka *Czytając Białoszewskiego* (Katowice 1999).

W tym gronie nie mogło zabraknąć Zbigniewa Herberta – poety, którego twórczość na tle współczesnej poezji polskiej zajmuje miejsce szczególne, wciąż wywołuje żywe spory i różnicowane emocje. Zainteresowanie nie tylko dorobkiem poetyckim, ale także osobą poety nie słabnie. Świadczy o tym powodzenie niedawno opublikowanych książek Herberta *Król mrówek* i *Węzeł gordyjski*, liczne artykuły i polemiki na łamach prasy oraz publikacje nowych tomów poświęconych temu twórcy. Poezja Herberta stawia wysokie wymagania przed czytelnikiem. Wiersze Herberta były już tak często obiektem zainteresowań literaturoznawców, że niezwykle trudno pisać o nich w sposób prosty a zarazem odkrywczy. Ze względu na głębokie zakorzenienie w filozofii, liczne odwołania do tradycji i historii, utwory autora *Struny światła* mogą być także niezrozumiałe dla odbiorcy młodego lub pochodzącego z innego kręgu kulturowego. Dlatego przybliżenie tej twórczości jest zadaniem koniecznym, ale i niezwykle trudnym.

Wyzwanie to podjęła Danuta Opacka-Walasek. Badaczka w swojej poprzedniej książce zatytułowanej „...pozostać wiernym niepewnej jasności”. *Wybrane problemy poezji Zbigniewa Herberta* (Katowice 1996) dokonała obserwacji i analizy poezji autora *Pana Cogito* w aspekcie tych jej struktur i zagadnień, które sprawiły nie tylko to, że Herbert jest zaliczany do czołówki polskich poetów współczesnych, ale także bywał (i nadal bywa) odbierany jako mistrz i nauczyciel. W wierszach „księcia poetów” katowicka interpretatorka dostrzegła swoistą „strukturę autorytetu”, którą tworzy zarówno konsekwentna taktyka poetycka, jak i strategia moralistyczna. Dzięki temu do Herberta przylgnęły na trwałe określenia „moralista”, „mistrz paraboli”, „klerk mężny”. Danuta Opacka-Walasek przywołuje je we wstępie do swojej nowej książki, jednak nie po to, by wznosić pomnik poecie, lecz by wyeksponować znaczenie i uniwersalność jego poezji. Autorka pisze o zmianach wizerunku Herberta, od surowego komentatora rzeczywistości, barda „Solidarności” po poetę metafizycznego: „Czytelnicy i badacze ostatnich lat dostrzegają w poezji Herberta już nie tyle pewność i niezłomność kanonu wartości, w które wyposażony jest

bohater jego utworów i które potrafi mężnie przeciwstawiać degradującemu się światu – ile raczej niepewność i lęk, rozpacz i metafizyczną trwogę, gdy człowiek z jego wierszy dostrzega, czym podsyte są aksjomaty męstwa, wierności, honoru, gdy myśli o nicości i cierpieniu.” Czas pokazał, że poezja Herberta wciąż prowokuje do nowych odczytań i pozwala aktualizować sensy bliskie kolejnym pokoleniom nie tylko polskich odbiorców. Dzieje się tak, gdyż – jak pisze Danuta Opacka-Walasek – w centrum tej twórczości znajduje się człowiek, ujmowany w dwóch zasadniczych perspektywach: kultury i historii. Badaczka wyraźnie eksponuje ten sposób odczytywania. Dostrzec w tym można myśl o adresacie książki – pragnienie, by obcokrajowiec lub uczeń „czytając Herberta”, odnalazł w jego utworach prawdy, które są mu bliskie.

Konsekwencją takiego stanowiska jest także wybór prezentowanych wierszy. Przeważają teksty reprezentatywne, które pozwalają zarysować kluczowe problemy twórczości Herberta. Na pierwszy plan wysuwają się wiersze z pierwszych tomików, ukazujące współczesnego człowieka jako spadkobiercę tradycji humanistycznej, ale także zaangażowanego w konflikty światopoglądowe uczestnika własnej epoki (np. wiersze: *Do Marka Aurellego*; *U wrót doliny*; *Nike która się waha*). Jednak obok utworów znanych i często interpretowanych (takich jak np. słynny wiersz *Apollo i Marsjasz*) w tomie zamieszczono także teksty rzadziej przedrukowywane, ukazujące zupełnie „innego” Herberta. Zaskoczeniem dla czytelnika poznającego twórczość autora *Rovigo* może być „baśniowo-filozoficzno-metapoetycki erotyk” *Różowe ucho*. Taki dobór tekstów z jednej strony stanowi dobre wprowadzenie w poezję Herberta (ukazuje bowiem charakterystyczne cechy i konteksty tej twórczości, podsuwa narzędzia badawcze), z drugiej jednak nie szufladkuje i nie zawęża spojrzenia. W książce nie znajdziemy natomiast utworów wzbudzających prawdziwe „burze”, takich, jak chociażby *Chodasiewicz* czy *Pica pica L.* Autorka proponuje spojrzenie na poezję Herberta ponad doraźnymi sporami i problemami, interesuje ją nie tyle polityka, ile etyka. Nawet w uwagach interpretacyjnych do *Mszy za uwięzionych* – utworu wyraźnie zakorzenionego w polskiej rzeczywistości politycznej lat osiemdziesiątych – badaczka eksponuje sensy głęboko uniwersalne, które zmieniają ten wiersz w filozoficzną refleksję nad miejscem człowieka w historii. W książce utwory autora *Pana Cogito* ukazane są więc przede wszystkim pod kątem współczesnych pytań o wartości. Danuta Opacka-Walasek zarówno we wstępie, jak i w sugestiach interpretacyjnych zwraca uwagę na moralistykę Herberta, która zawsze była daleka od patosu. Poeta unikał nachalnego dydaktyzmu, sens etyki perswadował racjonalnie i z szacunkiem dla odbiorcy. Najważniejszym zadaniem tej twórczości, według badaczki, jest „budowanie tablic wartości dla drugiej połowy XX wieku, przypomnianie ich właściwej hierarchii”. Dyskretnie podsuwane w książce konteksty (w postaci wypowiedzi samego poety, sądów badaczy, tekstów filozoficznych bądź wierszy innych

twórców) zarysowują ramy świata poezji Herberta. Jest to świat rozpięty na antynomicznych biegunach wartości: tych zapisanych w tradycji i danych nam przez współczesność: „Herbert dba o to, by w jego wierszach dawne wartości nie były dla współczesnego odbiorcy tylko wspaniałym pomnikiem minionego bezpowrotnie czasu, nie monumentalizuje ich. Przeciwnie – pokazuje, jak kierować się nimi w codziennych wyborach, bo mają one szczególnie sens: pozwalają zachować wewnętrzną wolność, godność, poczucie przyzwoitości.”

Książka Danuty Opackiej-Walasek pokazuje, że „czytając Herberta”, udajemy się w podróż do korzeni kultury, ale także w głąb siebie, do źródeł własnej tożsamości. Jest to podróż intelektu, która (według słów autora *Pana Cogito*) otwiera na świat, wskazując drogę do intensywniejszego doznania innych, a przez nich samego siebie. Kolejny tom „Biblioteki Interpretacji” jest przewodnikiem, jednak jak ta wędrówka będzie wyglądać, zależy od samego czytelnika. Książka podsuwa konteksty, wskazuje szlaki, daje konieczne wyjaśnienia. Czytanie Herberta może być zaledwie krótką wycieczką, ale może być również znaczącą wyprawą. Konsekwentna formuła serii sprawia, że to opracowanie zachęca do pogłębionej, samodzielnej lektury. Proponowana bibliografia i uwagi interpretacyjne wskazują uczniom, studentom, nauczycielom możliwości własnych poszukiwań. Wyjątkowo szerokie marginesy prowokują natomiast do notowania własnych uwag i przemyśleń. *Czytając Herberta* może więc stać się książką bliską – bo „osobistym zeszytem z lektury”, do którego warto powracać, zapiskami z podróży, która uczy, jak mądrzej i piękniej patrzeć na świat.

Elżbieta Dutka